

JOSEP MARIA QUADRADO, UN HISTORIADOR A LA MALLORCA LIBERAL

Antoni Cañellas Mas

Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics

RESUM

L'historiador balear fou dels primers en concebre la història com una ciència allunyada de les lluites ideològiques, malgrat que ell hi participàs; però sempre des de la seva tasca periodística. Els següents paràgrafs pretenen analitzar l'òptica i la metodologia d'En Quadrado en l'estudi del passat. Tot això, emmarcat dins l'agitada conjuntura del canvi de mentalitat sobrevingut a començaments del segle XIX amb les revolucions liberals. La manera d'enfocar la història ens pot remetre a premisses d'ordre filosòfic i, fins i tot, teològic –com és el cas– amb implicacions concretes en el plànol social, que també atenem en aquestes línies.

PARAULES CLAU: història, romanticisme, liberal, agustiniana, Providència.

ABSTRACT

The balearic historian was one of the first to conceive history as a science far removed from ideological struggles, despite his participation in it; but always from his journalistic work. The following paragraphs pretend to analyze the optics and methodology of Quadrado in studying the past. All this, framed in the convulsed situation of the change of mentality that took place at the beginning of the XIX century with the liberal revolutions. The way to approach history can refer us to philosophical and even theological premises –as is the case– with concrete implications on the social plane, which we also address along these lines.

KEY WORDS: history, romanticism, liberal, Augustinian, providence.

Introducció

Amb motiu del bicentenari de l'inici del Trienni Liberal i la seva posterior repercussió, la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics ha inclòs aquest treball a mode de conciliació (terme molt del gust del nostre protagonista). És a dir, sense deixar de commemorar el tema que ens convoca, ha volgut recordar-se la figura d'un dels principals intel·lectuals de les Balears en el segle XIX. Més encara si consideram que l'anualitat del 2019 fou l'aniversari dels dos cents anys del seu naixement.

Aquesta vegada va ser a Ciutadella on, per iniciativa de la Societat Històrico-Arqueològica Martí Bella i amb la col·laboració del Centre Artístic es dedicaren les XVII Jornades de recerca històrica de Menorca a la personalitat d'En Quadrado, natural de la vila. Les actes han estat editades i representen, pel seu rigor i concreció,

una fita ineludible a l'hora d'estudiar qualsevol aspecte de la vida del polígraf. Pel contrari, a Mallorca l'efemèride va passar desapercibuda. No va comptar, en aquesta ocasió, amb l'interès que gaudí a finals dels anys noranta a propòsit del primer centenari de la seva defunció. Aleshores s'organitzaren cicles de conferències i publicacions amb la implicació directe d'entitats culturals com la Societat Arqueològica Lul·liana. S'arreglegaren així els estudis de distints especialistes com el que coordinà la Dra. Isabel Peñarrubia, amb la participació dels professors Miquel Duran, Gabriel Ensenyat, Pere Fullana o Catalina Cantarelles. També del Dr. Joan Mas Vives, que més endavant féu un recull del seus articles sobre En Quadrado i el seu context cultural en forma de llibre.

És per això que, davant el buit d'aquest bicentenari a Mallorca, en contrast remarcable amb les celebracions i homenatges tributats el 1919, del que són mostra la primera biografia sistemàtica de l'historiador signada per mossèn Alcover –encara un referent– o la publicació col·lectiva patrocinada per varis intel·lectuals del moment, hem volgut omplir-ho amb aquesta línia que ara segueixen.

La trajectòria d'En Quadrado comença a desenvolupar-se dins l'agitada situació del canvi de mentalitat que brota a Espanya a començaments del segle XIX. Entre l'esfondrament progressiu de l'Antic règim i el sorgiment del liberalisme, en tensió constant, s'insereix bona part de la vida d'En Quadrado. No obstant això, aquí la intenció no és la d'analitzar el caire polític del ciutadellenc, malgrat ens hi haguem de referir, sinó la seva tasca com a historiador. Ja altres estudiosos si han detingut amb detall i, per ventura, podria pensar-se que manca espai per aprofundir-hi. La meua hipòtesi, però, després d'un repàs sobre el que s'ha consignat al respecte, planteja l'existència d'un marge suficientment ampli que cal explorar per tal d'enriquir dita faceta.

Per fer-ho adequadament, pertoca revisar els continguts d'algunes de les escoles historiogràfiques amb les que d'una manera o d'una altra conviurà En Quadrado, per tal d'esbrinar el grau de la seva proximitat o, fins i tot, d'identificació. Això implica necessàriament una atenció als escrits del nostre historiador (les seves pròpies afirmacions) comparant-los amb altres mestres, precedents i contemporanis. Sense oblidar, així mateix, les lectures posteriors que s'han fet a la seva obra. Un premissa conjunta de la que haurem d'extreure la tesi corresponent a tall de conclusió.

Apunts biogràfics

S'ha dit, amb raó, que en el gènere biogràfic escomès a consciència s'hi troba la clau de les responsabilitats històriques. Efectivament, les forces impulsores de les vides dels subjectes resulten indissociables de la vida col·lectiva o de la comunitat, desenvolupant-se unes dins les altres¹. És la conseqüència de la naturalesa social de l'ésser humà, tal com apunta Aristòtil:

La raó per la qual l'home és un ésser social [...] és evident [...] l'home és l'únic ser que té paraula [...]. Però la paraula és per a manifestar el que és convenient i

¹ LORIGA, Sabina, "La escritura biográfica y la escritura histórica en los siglos XIX y XX", *Anuario del Instituto de Estudios Histórico-Sociales*, 27 (2012), p. 184.

el que és perjudicial; així com el que és just i injust. Això és propi de l'home [...]: posseir el sentit del bé i del mal [...] i dels demés valors, i la participació comunitària d'aquestes coses constitueix la casa i la ciutat².

En aquest tot social o polític s'insereixen les parts individuals, que participen del seu transcurs, a la vegada que els supera més enllà de l'espai vital particular, com assenyalà Dilthey³.

La vida d'En Quadrado, aleshores, s'obri camí enmig d'un canvi d'Era. Al voltant de la seva naixença es succeeix la inestabilitat del règim tradicional restaurat per Ferran VII. El fracàs del pronunciament liberal encapçalat pels generals Lacy i Milans del Bosch a Barcelona l'abril de 1817, deturat per la insubordinació de la tropa, lleial al rei, no impedí un altre intent frustrat a València per part del coronel Vidal.

Finalment, fructifica el cop del comandant Riego el 1820, que obliga al monarca a jurar la Constitució de 1812 que ell mateix derogà després del seu retorn del captiveri de Baiona. Un acte que llavors concità el recolzament de la major part dels sectors populars, el clergat i la noblesa, perquè recuperava per al rei el ple exercici de la sobirania, tal com s'entenia des de temps antic. Tot i així, la nova situació generada a l'encetar la dècada no suposà cap trastorn per a la societat balear. No era sorprenent vists els antecedents de la Guerra contra el francès. La protecció de l'esquadra britànica i l'allau de refugiats, amb les conseqüències polítiques i culturals que referí el Dr. Roman Piña, denoten la familiaritat amb les formes liberals expressades en una premsa ideològicament variada i en l'adopció de costums més permissius⁴.

Dins el debat que sorgí a l'ombra de les tasques parlamentàries de Cadis s'anà estructurant tota una vessant moderada del pensament liberal entre bona part de les minories rectores insulars. Hereves de la Il·lustració, tendiren a agrupar-se en la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, convertida en eix vertebrador de les noves idees, sense que aquestes suposassin un tall amb l'ordre moral⁵. És a dir, l'apertura de mires i el foment de les arts útils per al progrés econòmic i social no substituï la primacia de les ciències de l'esperit o virtut de la religió. Un punt d'especial importància per a comprendre la imbricació de la vida individual d'En Quadrado en la vida col·lectiva del seu temps.

No oblidem el que constata el Dr. Teòfanes Egido sobre la sincera religiositat catòlica dels principals il·lustrats espanyols⁶; o l'existència d'una fórmula d'Il·luminació –*Aufklärung*, emprant el terme alemany– de caire cristià, on no existiria paradoxa, com bé indicà el Dr. Miquel Batllori⁷. La confiança amb la raó

² ARISTÒTIL, *Política*, Llibre I, 10.

³ DILTHEY, Wilhelm, *Select writings*, Cambridge University Press, 1976, pp. 180-181.

⁴ PIÑA, Román, “La vida en Mallorca durant la preparació de la divisió Whittingham”, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics*, 29 (2019), pp. 143-144.

⁵ PIÑA, Román, “Nuestros primeros liberales y su protagonismo durante el Trienio Liberal”, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics*, 30 (2020), pp. 8-9.

⁶ EGIDO, Teòfanes, “La religiosidad de los ilustrados” a MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *Historia de España. La época de la Ilustración. El Estado y la cultura (1759-1808)*, vol. XXXI, Espasa-Calpe, Madrid, 1988, pp. 398-399.

⁷ BATLLORI, Miquel, “La Il·lustració” a *Obra completa*, vol. IX, Biblioteca d'Estudis i Investigacions, València, 1997, pp. 112-113.

humana i el progrés no es contradiria amb les veritats revelades de la fe. Floreix així un grup de pensament proper a les formes angleses del liberalisme polític, segons les quals es conjuga la tradició amb la valorització de les llibertats mitjançant una pauta reformista, oposada a qualsevol ruptura revolucionària. És dins d'aquest marc que En Quadrado definirà les seves línies fonamentals d'actuació.

En primer lloc, l'àmbit familiar i acadèmic el conformarà com a *homo religiosus*, en expressió de José Ignacio Montobbio⁸ i, en segon terme, el cercle cultural i polític –no exempt de lligams amb l'anterior– en el que concebrà i executarà la seva tasca científica i d'opinió.

Pel que fa a la premissa inicial, cal incidir en la sacsada que les mesures del liberalisme exaltat o progressista implicaren en l'itinerari personal d'En Quadrado. Si el Trienni es caracteritzà per la política anticlerical amb la clausura de convents, expulsió dels jesuïtes i expropiació de béns, la mort de Ferran VII –que restablí la Companyia de Jesús i moltes de les propietats de l'Església a partir de 1823– permeté novament l'accés dels progressistes al gabinet de la reina governadora en plena guerra civil amb els carlins. Les desamortitzacions de Mendizábal afectaren a Quadrado, que va veure interromputs els seus estudis en el Seminari el 1835. Totes aquestes disposicions crearen entre molts catòlics la idea d'associar el liberalisme més extrem amb la irreligiositat, com de fet denuncià el Papa Gregori XVI.

La influència romàntica

Malgrat dites reserves, el cercle cultural eclesiàstic en que es formà En Quadrado li permeté adquirir un coneixement dels clàssics grecolatins, de la patristica i l'escolàstica que l'introduirà dins d'un pensament que recobrarà valor a mesura que es consolidi el romanticisme. Precisament per a la seva branca cristiana –tal com la definí mossèn Costa i Llobera⁹–, la transcendència religiosa s'erigeix en punt d'ordre, bellesa i equilibri vital. Si l'Edat Mitjana fou desqualificada pel racionalisme il·lustrat, aquests romàntics –que emfatitzen el sentiment– redescobreixen la intimitat del romànic, la majestuositat del gòtic, el seu misteri i la força espiritual que els impulsa. El codi de cavalleria i la seva èpica, recollida per la lírica culta i popular. Tot un conjunt que porta a l'interès per l'organització social i política. És la trobada amb el corporativisme: els vincles de sociabilitat entre estaments; perquè és el tot superior a la part, com explicà la citada ontologia aristotèlica. D'aquí l'alternativa a la consideració il·lustrada i liberal de la societat com a simple agregació interessada d'individus. Entre les cendres medievals es percep el caliu d'un altre model de monarquia, més limitada en les seves atribucions per tal de garantir la justícia entre els distints braços socials, en contrast amb el creixent despotisme del segle XVIII, anul·lador de les llibertats antigues. La tendència idealista dels romàntics no entela, emperò, una realitat contrastable des de molts punts de vista amb la centúria de les revolucions liberals. És aquí on En Quadrado detindrà la seva mirada. Un fet afavorit per l'àmbit intel·lectual que l'acollí després de la supressió del Seminari Conciliar,

⁸ MONTOBBO, José Ignacio, "Quadrado: *Homo religiosus*", *Publicacions des Born* (secció d'estudis), 2, Ciutadella, 1997, pp. 41 i seg.

⁹ COSTA LLOBERA, Miquel, "Quadrado, escritor", *BSAL*, XVII, (1918-1919), p. 354.

continuació de l'antiga Universitat Lul·liana de Mallorca. Certament, l'auxili de Jaume Pujol, secretari de la Diputació i membre de la Societat Econòmica d'Amics del País, introduí En Quadrado dins la línia temperada i reformista del liberalisme. La mateixa que col·laborà en els governs de Ferran VII a la posta del seu regnat.

La via reformista comportava equidistància entre l'immobilisme i la revolució. Una posició molt lligada a un determinat sentit de la història: la de la successió lineal del temps, amb la caducitat d'estructures humanes entremesclades amb pervivències de virtuts o de principis. Des d'aquesta òptica, la reforma actuària de baula entre les essències vives i constants –identificadores de les comunitats i de les persones– i la contingència o accidentalitat de cada període històric. Dit d'una altra manera: la integració del que és permanent i conforma l'esperit a les circumstàncies canviant de l'avenir. La postura esdevé d'una filosofia o corrent historiogràfic arrelat en pressuposts teològics. Es declara així que l'immobilisme resulta contrari a la pròpia naturalesa humana i equívoc, al confondre la substància amb l'accident. De la mateixa forma que les actituds revolucionàries menyspreen la pervivència de la tradició pel seu tarannà autosuficient, que confia tot en la millora contínua i imparabile dels accidents o realitzacions humanes.

D'aquesta manera, ambdues –tan la immobilista com la revolucionària– són catalogades per la que les examina d'expressions minvades d'equilibri, que traslladen a la interpretació de la història. Curiosament, aqueixes sensibilitats conviuen dins el moviment cultural del romanticisme, però amb lectures ben distintes, subordinades a les posicions de cada grup¹⁰. Així, l'objecte formal d'estudi és el mateix: l'Edat Mitjana. No obstant, la divergència de la seva finalitat –eminentment política– arriba a conclusions força diferents. Els primers, considerats reformistes, reconeixen en el passat medieval l'antecedent històric de la representativitat social, dins d'un ordre institucional regit per una monarquia temperada pel dret; mentre que els segons –oposats al canvi– hi troben la justificació de la plena potestat reial; i com a cloenda, els darrers –innovadors i rupturistes– hi descobreixen els anhels de progrés i modernitat entre els sectors populars que protagonitzen les revoltes d'aquell temps.

Paradoxalment, l'avanç de la història com a ciència moderna en la seva metodologia no significa una obligada embranzida cap a la neutralitat política¹¹; sobretot enmig de l'efervescència transformadora del segle XIX. El coneixement històric es posa així al servei de distintes aspiracions, gairebé sempre conjunturals. Josep Maria Quadrado no fou aliè a aquesta circumstància. El seu nomenament el 1840 com a director de l'Arxiu de la Diputació, on es depositaven els fons documentals de l'antic Regne de Mallorca, li permeté acostar-se als primers manuscrits amb els que començaria a estructurar la seva obra històrica. Com sabem, poc va romandre en el càrrec. Tan sols un mes. El 9 d'octubre es precipità la seva destitució per ordre de les noves autoritats revolucionàries constituïdes després del cop del general Espartero. Novament el liberalisme exaltat –ja anomenat progressista– truncà la seva carrera; aquesta vegada dins de l'administració. El canvi polític no deturà, emperò, el seu interès per la història¹². Amb la fundació del setmanari *La*

¹⁰ Sobre això, vegeu ARTOLA, Miguel, *La España de Fernando VII*, RBA, Barcelona, 2005, p. 406.

¹¹ IGGERS, Georg, *La ciencia histórica en el siglo XX*, Idea Universitaria, Barcelona, 1998, p. 32.

¹² SEVILLANO, Francisco, *José María Quadrado, archivero de Mallorca*, p. 258

Palma aparegué el seu primer treball sobre Ciutat en el segle XV. Escrit amb un estil literari, denota el to nostàlgic de l'autor cap a l'Edat Mitjana, propi de la línia cristiana del romanticisme, coincident amb altres figures com Chateaubriand, que glosaren aquells "paradisos perduts". En la producció d'En Quadrado, aquest encontre amb el passat tendeix certament a una valoració, però des de la consciència del seu acabament. Tot i així, aquest fet no impedeix que es poguessin aprofitar les seves lliçons per guiar el present, especialment en tot allò que impliqués certesa i creixement per a l'ànima dels homes:

Todos los monumentos que nos ha dejado aquella generación [la medieval] se resienten de cierta grandiosidad y sencillez, de cierta calma y monotonía, que respiran al parecer eternidad. Oh! Sin duda debió ser muy feliz, o muy resignada, que es lo mismo, y aun mejor¹³.

Després de la desintegració d'aquella iniciativa cultural el 1841 i de que En Quadrado es retiràs de les empreses polítiques que sostingué a Madrid al costat d'En Balmes en defensa de la unitat monàrquica i religiosa d'Espanya, pogué reemprendre les tasques d'arxiver una vegada restituït en el càrrec. Ben aviat –l'any 1847– en fruï el primer gran títol de la seva recerca: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles en Mallorca en el siglo XV*. Un treball elaborat, en bona mesura, amb documentació inèdita i que meresqué l'elogi –temps més tard– d'En Marcelino Menéndez Pelayo, afirmant que la recerca *se atiende al arte severo de la composición y al nuevo modo de considerar la Edad Media*¹⁴. És a dir, es conjuguen el mètode crític en l'examen de les fonts escrites amb el tractament insòlit de les qüestions socials en la vida de l'antic regne insular.

En Quadrado afrontà així el repte d'escriure la història desconeguda de Mallorca que, a trenc de segle, constatà el Pare Jaime Villanueva davant la riquesa inexplorada dels arxius de Ciutat¹⁵. El menorquí també seguí l'estela metodològica d'anàlisi documental rigorós marcada per Jovellanos durant el seu empresonament a l'illa. L'accés a antiguitats i manuscrits, facilitats per l'elit intel·lectual, propiciaren en l'il·lustrat la conciliació de l'esperit romàntic –el redescobriment i valor del passat medieval– amb la tècnica d'estudi sistemàtic i ordenat de les fonts, presentades com a proves verificables en la narració certa dels fets pretèrits¹⁶. D'aquí que pogués plantejar la revisió d'alguns aspectes de la història cultural de Mallorca marcant el camí metodològic i interpretatiu per a molts d'estudiosos locals¹⁷.

¹³ QUADRADO, Josep Maria, *Antologia*, selecció dels seus textos històrics per Miquel Àngel CASASNOVAS, Publicacions des Born, 3, Ciutadella, 1998, p. 17.

¹⁴ MENÉNDEZ PELAYO, Marcelino, *Estudios y Discursos de crítica histórica y literaria*, t. V, p. 209.

¹⁵ SANTAMARÍA, Álvaro, "José María Quadrado, historiador", *Mayurqa*, 3-4, 1970, p. 105.

¹⁶ BEJARANO, Emilio, "El cambio intelectual y estético que apunta Jovellanos en Mallorca", *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Històrics, Genealògics i Heràldics*, 28 (2018), pp. 94-95.

¹⁷ *Ibid.*, p. 104.

Metodologia i anàlisi del passat

Aclarit el context, no sembla pertinent qualificar el mètode d'En Quadrado de positivista, com han fet alguns historiadors; a no ser que es matisi, degut al contingut materialista –tancat a la transcendència religiosa– de la filosofia que l'informa. Segons el Dr. Miquel Duran, és lícit parlar de positivisme a l'obra d'En Quadrado si ens referim a una demanda de rigor, a un exigència d'honestedat mínima, després dels excessos d'una història amb finalitat política que tan sols cercava utilitzar el passat com a mitjà per combatre els enemics¹⁸. Aquesta praxis o procediment d'elaboració històrica¹⁹ és, com s'ha dit, molt anterior al naixement de la línia de pensament inaugurada per Auguste Comte. L'exactitud en la dada al·ludida per En Quadrado a les pàgines introductòries de *Forenses y ciudadanos* i extreta de la documentació original, suposa una reacció cap a la història literària que, sense negar el recurs estètic en l'exposició, afirma el caràcter científic –de disciplina especialitzada– de la història:

La variedad de escenas, la energía de los diálogos, los atavíos de la narración, hallados son [fons d'arxiu] y no de caudal nuestro [no és una creació de l'autor]. Lo que se tomará por novel·la històrica [literatura inspirada en alguns fets del passat] no es más que una historia novelesca²⁰ [la veritat dels esdeveniments presentats de manera amable i entretinguda al lector pel qui és historiador amb vocació literària].

A aquesta declaració se n'afegeix una altra que indica el Dr. Duran: l'intent de no instrumentalitzar la història amb objectius polítics, per legítims i instructius que puguin parèixer²¹. En la seva obra, l'autor procura desideologitzar l'estudi i discurs històric, malgrat que en certs termes i judicis s'apreciïn reminiscències pròpies de la seva cosmovisió personal, inserida dins les circumstàncies concretes del sorgiment i consolidació del liberalisme. D'aquesta forma, féu la relació dels avantatges que, en el seu entendre, reunia el sistema de llibertats sancionat per la monarquia del rei En Jaume en la constitució del Regne de Mallorca després de la Conquesta (1229). Era la conclusió a la que arribava En Quadrado vista la comparativa amb altres ordenaments jurídics com els *Usatges de Barcelona*, que establien un model feudal d'organització que no s'aplicaria a Mallorca, excepte en matèria penal²². D'acord amb el règim de Franquesa, es declarà lliure i transmissible la propietat, eximint els nous pobladors de qualsevol servitud. Un privilegi necessari –com consignà el Dr. Álvaro Santamaría– per consolidar la presència de la Corona aragonesa a terra insular i de frontera²³. La absència de feudalisme fou remarcada per En Quadrado, que dibuixà una societat poc

¹⁸ DURAN, Miquel, "L'aportació historiogràfica de Quadrado", a PEÑARRUBIA, Isabel (ed.), *Josep Maria Quadrado i el seu temps*, Miquel Font, Palma, 1997, p. 129.

¹⁹ Vegeu, seguint al Dr. Santamaría, la terminologia i l'explicació de DEYÀ, Miguel, "José María Quadrado y los paradigmas historiográficos del siglo XIX" a *Josep Maria Quadrado i les transformacions del seu temps* (Actes del les XVII Jornades de recerca històrica de Menorca), Publicacions des Born, 27, 2020, p. 41.

²⁰ QUADRADO, José María, *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles en Mallorca en el siglo XV*, Miquel Font, Palma, 1986, p. 13.

²¹ Cfr. DURAN, *Ibidem*, p. 130.

²² PIÑA, Román, *El derecho histórico del reino de Mallorca*, Ed. Cort, Palma, 1993, p. 38.

²³ SANTAMARÍA, Álvaro, "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el reino de Mallorca", *Estudis Balearics*, 3, 1981, p. 17.

aristocràtica en la que despuntaren els petits propietaris rurals, els artesans i els mercaders²⁴. Aquesta referència documentada –corroborada molt posteriorment per distints especialistes– ha generat lectures per ventura un tan forçades que, en el cas d'En Quadrado, suposen la influència prèvia de categories polítiques de caràcter liberal que es proposarien girar la mirada cap enrere per tal d'espigolar els seus propis orígens²⁵. Les explicacions sobre l'evolució del sistema institucional mallorquí des de la seva configuració com a regne, passant pel període privatiu i la plena reincorporació a la Corona d'Aragó, són un punt important del seu sistema d'investigació per a captar tots els elements que conflueixen en les col·lisions sociopolítiques de la baixa Edat Mitjana a Mallorca, com ell mateix sentència a les primeres lletres de l'obra²⁶. La degradació dels òrgans de govern reflecteixen aquella caducitat pròpia de les estructures humanes, que decauen, reneixen i s'esvaeixen, segons confirma en el pròleg, d'acord amb la tesi sostinguda des dels inicis de la dècada –l'any 1844– a l'article *La Fe bajo sus diversos órdenes considerada*²⁷. En el recorregut històric mallorquí, En Quadrado va haver de constatar un fet: a pesar dels assajos per reduir la representativitat institucional del regne, aquesta es mantingué arrelada en els seus usos, com provaria –per exemple– la reforma del Consell decretada per Pere IV el 1351. Malgrat que l'historiador pogués establir una comparança *a posteriori* amb l'emergència progressiva del parlamentarisme liberal, el seu anàlisi no deixa d'inscriure-se en el marc d'una tasca documental que ens presenta, amb renovades fórmules, la vivacitat de la història social de Mallorca. Una realitat que transcourrà en el temps amb continuïtats que s'obriran camí, entre no poques vicissituds, fins els nostres dies.

L'obra d'En Quadrado recuperà una època oblidada, donant-li fisonomia segons el criteri i la tècnica moderna d'anàlisi de les realitats socials tal com ho concebé Macaulay i Taine²⁸. Es tractava de reproduir fidelment l'ocorregut a partir d'una posició impersonal –la que En Quadrado proclama en el seu pròleg–, de recerca objectiva i documentada per tal d'esbrinar les causes o raons instigadores dels conflictes, més enllà d'una successió ordenada de fets a mode de crònica insubstancial. Que l'autor minvi la importància del moviment forà de 1450 no es pot interpretar –a ulls del Dr. Álvaro Santamaría– com un posicionament a favor de l'elit ciutadana i del poder reial²⁹. Manco encara si s'extrapola al context de les lluites polítiques de l'Espanya dels anys quaranta del segle XIX. La resposta radica en els expedients contra els forans utilitzats per En Quadrado dels fons arxivístics³⁰, sense possibilitat d'examinar detingudament la posició de l'altra part per falta de documentació disponible. És vera que la crítica d'En Quadrado als agermanats –la insurrecció popular de 1521–, especialment centrada en un dels seus màxims dirigents: En Joanot Colom, afavorí la seva imatge conservadora i antirevolucionària;

²⁴ QUADRADO, Josep Maria, *Forenses y ciudadanos...*, op. cit., pp. 19-20.

²⁵ PEÑARRUBIA, Isabel, "Quadrado, historiador" a *Josep Maria Quadrado i el seu temps...*, op. cit., p. 14.

²⁶ QUADRADO, José María, *Forenses y ciudadanos...* op. cit., p. 15.

²⁷ QUADRADO, José María, "La religión y el siglo" (serie segunda), dins l'aplec "La Fe bajo sus diversos órdenes considerada" a *Ensayos religiosos, políticos y literarios*, t. I, Amengual y Muntaner, 1893, pp. 170-171.

²⁸ SABATER, Gaspar, *José María Quadrado. El polígrafo balear*, Ed. Cort, Palma, 1967, p. 80.

²⁹ A tall d'exemple, vegeu la narració esgarriadora de l'inici de la revolta i del setge de Ciutat, a QUADRADO, José María, *Forenses y ciudadanos...* op. cit., pp. 115-116.

³⁰ SANTAMARÍA, Álvaro. "José María Quadrado, historiador"...art. cit., pp. 175-176.

sobretot en un moment de sacxada política amb l'albada del Sexenni. El destronament d'Isabel II, l'aprovació de la Constitució democràtica de 1869, la reconeixença de la llibertat de cultes baix el govern progressista del general Prim, condicionà aquella lectura històrica per part d'En Quadrado. Dins d'aquesta conjuntura es podria dir –segons afirma el Dr. Joan Mas Vives– que la seva caracterització com a historiador deriva d'una doble vessant: del seu pensament polític (partidari de la unitat religiosa i monàrquica del país) i de la tasca arxivística. Efectivament, quan en dites circumstàncies En Quadrado –en una conferència pronunciada al local de l'associació de catòlics de Palma el 1870– historiava aquells esdeveniments envestint a les Germanies, ho feia en resposta als sectors progressistes que les enaltien com a suport històric a la seva causa política³¹. Era, en definitiva, una batalla ideològica soterrada que s'emparava en la història per aconseguir rèdit polític enmig de la convulsió.

Aquesta actitud de combat no treu cap enlloc a la segona meitat dels anys quaranta, consolidada aparentment la Corona amb el puntal del Partit Moderat del general Narváez i promulgada la Constitució de 1845 –patrícia i confessionalment catòlica–, que sancionava «el gobierno de los capaces». Tan és així que a l'èxit de *Forenses y ciudadanos* seguí una nova monografia difícilment projectable a l'espai i el temps d'En Quadrado. Tampoc importaren aquí les notícies internacionals de les revolucions de 1848 que commocionaren varies capitals europees, però sense repercussions a Espanya. En efecte, el 1850 sortí a la llum *Historia de la conquista de Mallorca*, transcripció de la crònica inèdita de Pere Marsili i altres fragments de la d'En Bernat Desclot i d'En Ramon Muntaner, amb versió de l'autor al castellà i abundància d'aparell crític a les notes, moltes d'elles complementàries i explicatives de la narració genuïna. La publicació s'afegia al propòsit d'En Quadrado d'escriure per períodes la història de Mallorca, malgrat no seguissin un ordre cronològic. Fent-ho, amés, com a intèrpret ocult per cedir la paraula als protagonistes del relat³². El criteri metodològic consolida l'encetat amb *Forenses y ciudadanos*, però incorporant a les cites les explicacions pertinents que en la primera obra són brodades al cos del text.

La confrontació de diferents fonts esdevé l'eix constitutiu de la tasca investigadora d'En Quadrado, tal com ho definí mossèn Jaume Balmes en les seves reflexions sobre la matèria. El mestre i amic confirmà al ciutadellenc en la importància del coneixement de la realitat objectiva de les coses, únic mitjà per apreciar la veritat. Aquesta filosofia realista, inserida dins la tradició del pensament aristotèlic-tomista, s'obri a la transcendència, conseqüència lògica de l'observació sensible harmonitzada amb la premissa raonable aportada pel contingut de la Revelació en l'enteniment íntegre i clar de la realitat³³. Llavors la història es presenta com una eina útil i necessària per apropar-se i descobrir la veritat³⁴. En aquest cas, referida a l'ordre de la societat humana mitjançant la datació i anàlisi dels esdeveniments des d'una dimensió natural que, segons dites coordenades, n'implica una altra de sobrenatural, manco perceptible, però que pot proporcionar claus interpretatives rellevants a l'hora de valorar els processos històrics. És el que En Balmes anomena la intuïció de

³¹ MAS VIVES, Joan, *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural entorn de J. M. Quadrado i J. Ll. Pons i Gallarza*, Lleonard Muntaner, Palma, 2008, p. 14.

³² QUADRADO, José María, *Historia de la conquista de Mallorca*, Estevan Trias, Palma, 1850, p. 15.

³³ TORRES, Carlos, *La ética de Jaime Balmes*, Cuadernos de Pensamiento Español, Pamplona, 2004, pp. 26-27.

³⁴ BALMES, Jaime, *El Criterio*, Ed. Balmes, Barcelona, 1996, p. 92.

l'historiador: la capacitat d'esbrinar les causes més íntimes de la persona i la influència que hi exerceixen; també en l'àmbit religiós³⁵.

Una visió agustiniana

Des de ben prest En Quadrado presenta una concepció dual, d'origen platònic, de l'ésser humà i, per tant, de la història, que ens remet a la doctrina de Sant Agustí. Certament, com manifesta el menorquí en els seus escrits més tendres, és la fe la que il·lumina la raó, naturalment limitada, per poder superar alguns l·lindars de l'existència. Aquesta posició li valgué el qualificatiu de *tradicionalista* –entès com sinònim de fideïsta (només per la fe es poden descobrir les veritats fonamentals de la metafísica i la moral)– per part dels seguidors més aferrissats als postulats aristotèlics de la filosofia escolàstica, com mossèn Alcover³⁶. Realment, però, la crítica és infundada, ja que –en cap cas– el ciutadellenc menysprea la raó humana. Esteim davant una discrepància filosòfica-teològica amb clares repercussions pràctiques a l'hora de concebre la societat des d'una perspectiva igualment cristiana. En Quadrado reconeix en la raó una donació de Déu per poder arribar a Ell, la Veritat; és a dir, un camí o via que demana, tot i així, l'orientació o guia de la fe, situada en un plànol molt superior. Tal com ensenyà Sant Agustí, la veritat intel·ligible –identificada per la raó– i el seu fonament (Déu) no són producte de les potències humanes, sinó un encontre progressiu de l'enteniment de la persona amb la seva realitat espiritual que, assemblades, permeten reconèixer la veritat en el seu interior³⁷. D'aquí que En Quadrado concebi l'intel·lecte metafòricament, a mode de mirall que Déu ha infós en l'home per tal de reflectir la seva llum increada. La fe actua així com a principi de tot coneixement humà³⁸, de conformitat amb la teoria de la il·luminació agustiniana: sense una llum prèvia que mostra la veritat a la raó, aquesta, per sí mateixa, resta impossibilitada per visualitzar-la³⁹.

Dit això, no s'ha de confondre la formació filosòfica i teològica d'En Quadrado, apresada amb els jesuïtes –els únics que manyuclaren el seu esperit, segons afirmà– i de manera autodidacta, amb comportaments integristes d'aquell temps, dels que es mantengué distant, malgrat els judicis adversos d'alguns contemporanis⁴⁰. Políticament frustrada la conciliació dinàstica entre isabelins i carlins, tancà files amb la reina, a pesar de les reserves cap alguns aspectes importants del sistema liberal. Mai s'incorporà al moviment carlí perquè, com és sabut, sota la idea d'aquella unió bategava una altra de substancial que integrà tradició i modernitat⁴¹. És a saber: preservar allò que creia fonamental –la religió i les seves implicacions– dins el context canviant de la història humana. Fou la visió que condensà en el *Discurso*

³⁵ *Ibid.*, pp. 224-225.

³⁶ ALCOVER, Antoni M^e, *D. Jusep Me Quadrado. Sa vida i ses obres*, Amengual i Muntaner, Palma, 1919, pp. 41-42.

³⁷ SANT AGUSTÍ, *De vera religione*, 39, 72.

³⁸ QUADRADO, José María, “La fe religiosa”, dins l'aplec “La Fe bajo sus diversos órdenes considerada” a *Ensayos religiosos, políticos y literarios*, t. I, pp. 5-6.

³⁹ SANT AGUSTÍ, *De Trinitate*, Llibre I, cap. 1.

⁴⁰ Vegeu el comentari de Francesc de Borja Moll a MONTABBIO, José Ignacio, “Quadrado: *Homo religiosus*”...art. cit., p. 46.

⁴¹ PEÑARRUBIA, Isabel, “Quadrado, historiador” a *Josep Maria Quadrado i el seu temps...op. cit.*, p. 29.

sobre la *Historia Universal*, continuació del de Bossuet, publicat en dos toms el 1880 i 1881 respectivament.

En Quadrado pretenia completar l'obra inacabada docents anys enrere pel prelat francès amb qui compartia la mateixa concepció providencial. Aqueix assaig de teologia de la història arranca a l'època de Carlemany fins arribar a l'etapa del liberalisme. El propòsit de l'autor era precís, en línia amb el que venia plantejant des d'antic: «no basta referir los hechos, si no se estudian y meditan su enlace y contextura con relación a los destinos eternos y temporales de la humanidad»⁴². Un fet que des de la seva òptica agustiniana de l'home, del coneixement i de la història confirmava una dicotomia en la vida de les societats i dels individus reproduïda baix innumerables formes. Per una banda, la caducitat i degradació de la matèria i, de l'altra, la immortalitat de la Providència⁴³.

Per tal d'elaborar una síntesi d'aquelles èpoques a partir de la visió al·ludida i sense perjudicar el rigor científic en les dades i fets pretèrits, contrastà la informació seguint l'estructura de l'autor original. Així, dividí l'obra en tres parts: cronologia dels esdeveniments, desplegament de l'Església i vicissituds dels Estats; malgrat que ho catalogà d'artificios, donada la simbiosi real de tots aquests ordres dins la història⁴⁴. En qualsevol cas, la finalitat era la de projectar cap a èpoques més recents una mirada general del passat per després contraposar l'evolució de l'Església i els Estats, demostrant l'eternitat de la primera i la transitorietat de les realitats polítiques:

Cuanto más se pretende arrebatar a la divina Providencia la dirección de las cosas humanas, aun de las que miran a la tierra, tanto más poderosa se demuestra contra estos rebeldes esfuerzos, y más necesaria por el desquiciamiento que producen: jamás se prueban mayor las leyes que por los resultados de su infracción, ni brillan con más esplendor que durante su eclipse⁴⁵.

La filípica cap els fenòmens revolucionaris –prou coneguda– pot haver perfilat una imatge immobilista, força conservadora, del qui, tot i això, sentencià que no existia ja objecte de conservació i que, per tant, el que calia era reparar allò valuós que s'intentava destruir⁴⁶. La història és concebuda en aquest sentit com un instrument adequat per aconseguir-ho. Si el liberalisme és per En Quadrado paraula funesta pel que té d'indeterminada i, conseqüentment, pertorbadora, en tan que enredà la religió i la política semblant elements de confusió, elogia –no obstant– el reformisme. Cita, com a prototip l'esperit renovador del Papa Pius IX en els inicis del seu pontificat: «tremolaba el catolicismo el pendón de la verdadera libertad», per després concretar la seva aplicació «al prevenir las contingencias de un estallido revolucionario [...] con instituciones y mejoras adecuadas a los tiempos»⁴⁷. D'aquí es conclou que només és

⁴² QUADRADO, José María, *Discurso sobre la Historia Universal. Continuación del de Bossuet*, t. I, Imprenta barcelonesa, Barcelona, 1880, p. II.

⁴³ QUADRADO, José María, *Forenses y ciudadanos...op. cit.*, p. 13.

⁴⁴ QUADRADO, José María, *Discurso sobre la Historia Universal. Continuación del de Bossuet*, t. II, Imprenta barcelonesa, Barcelona, 1881, pp. I-II.

⁴⁵ QUADRADO, José María, *Discurso sobre la Historia Universal. Continuación del de Bossuet...op. cit.*, t. I, p. III.

⁴⁶ QUADRADO, José María, "A la situación. Recuerdos y advertencias" a *Ensayos religiosos, políticos y literarios*, t. II, Amengual y Muntaner, 1894, p. 102.

⁴⁷ QUADRADO, José María, *Discurso sobre la Historia Universal. Continuación del de Bossuet...*, op. cit., t. II, p. 171.

l'esperit el que renova i edifica, o sia, l'acció de Déu dins la història, que compta també amb la col·laboració dels qui corresponen a la Gràcia. L'essència, per tant, no residiria en formulacions ideològiques o polítiques, sinó en Déu mateix que –en expressió d'En Quadrado, consonant amb la doctrina cristiana– cridaria al llinatge humà a la salvació, donant-li la llibertat per a tot manco pel suïcidi⁴⁸. En conseqüència, qualsevol transformació generacional per a ser constructiva requeriria bastir-se en Déu. Una asseveració, la d'En Quadrado, que no comportava una restauració nostàlgica de sistemes socials o polítics periclitats, sinó l'acollida interior per part de les persones i en tota època de l'amor de Déu –testimoni de les seves consciències– fins el menyspreu dels propis egoismes, tal com consignà Sant Agustí⁴⁹.

Quadrado. Un enigma ideològic?

Arribats fins aquest punt, sorgeix la pregunta, sempre recurrent en el nostre cas. Era En Quadrado un liberal? Per als integristes catòlics, reunits al voltant de la direcció política d'En Cándido Necedal i del diari *El Siglo Futuro*, la resposta resultava afirmativa. La fundació del partit de la Unió Catòlica liderada per N' Alejandro Pidal y Mon arplegà la veu de molts catòlics disposats a secundar les directrius del Papa Lleó XIII. Això és: el possibilisme d'acceptar els règims liberals –ja consolidats– per tal d'infondre-los un sentit cristià. Des dels seus inicis, la formació comptà a Balears amb el suport d'alguns intel·lectuals com En Quadrado o En Tomàs Forteza. Aquesta adhesió és ben indicativa de cap on apunta la solució de la incògnita. Com a catòlic ferm i sincer⁵⁰, En Quadrado negà l'immanentisme autosuficient (la llibertat de no tenir consciència) que pogués contenir el liberalisme en alguna de les seves expressions. Ara bé, com a historiador constatava el canvi de modes, la caducitat d'estructures socials i polítiques al llarg del temps. Estava convençut que els models de la seva època passarien igualment, però que podrien al manco ordenar-se al bé comú si actuava la força regeneradora del cristianisme. Des d'aquest pressupost es podria dir que l'actitud d'En Quadrado s'amotllava a l'exhortació paulina de prendre en consideració tot allò que hi hagués de vertader, honorable, just i virtuós a la realitat (Fl. IV. 8), en tan que emanacions de l'eternitat de Déu.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 431.

⁴⁹ «Dos amors han donat origen a dues ciutats: l'amor de sí mateix fins el menyspreu de Déu, la terrenal; i l'amor de Déu fins el menyspreu de sí mateix, la celestial. La primera es gloria en ella mateixa; la segona es gloria en el Senyor. Aquella sol·licita dels homes la glòria; la major glòria d'aquesta és tenir a Déu com a testimoni de la seva consciència». SANT AGUSTÍ, *De Civitate Dei*, Llibre XIV, cap. 28.

⁵⁰ Certament, les creences religioses d'En Quadrado no es limitaren a una teologia de la política o de la societat diferenciada de la vida personal. En tot moment procurà ser coherent amb la fe que professava, com provenen les seves iniciatives culturals, socials, polítiques, però també familiars. És en la correspondència privada on millor es percep aquest extrem. Així ho desvetllen, per exemple, algunes notes adreçades a qui seria el seu sogre a partir de 1868, el prestigiós jurista sollerí Pere Joan Morell Rullán. En elles es constaten valoracions sobre les virtuts que, baix el seu parer, haurien de reunir les persones meritòries: la modèstia i la constància, a pesar de les dificultats, resultat de la seva religiositat fervent, però sense caure en exageracions o hipocresies. Persones de recte judici, en una paraula; amb prestigi professional guanyat a pols, amables i servicials amb tots, especialment amb els més febles. Vegeu la transcripció de la carta de Josep Maria Quadrado a Pere Joan Morell, signada a Granada el 9 de juny de 1864, a MOLL, Isabel, "Una correspondència estacional: cartes de Josep M. Quadrado a Pedro Juan Morell, 1859-1865" a *Josep Maria Quadrado i les transformacions del seu temps*, Publicacions des Born, 27, Ciutadella, 2020, p. 254.

Que la Unió Catòlica s'inserís finalment dins el Partit Liberal Conservador d'Antonio Cánovas del Castillo l'any 1884, excità encara més les acusacions dels grups integristes, que ja l'havien desqualificat temps enrere de *galicano-liberal*. Recordem que per aquestes dates es produí el sonat incident amb el seu primer biògraf, mossèn Alcover, qui assumint el discurs de Sardà i Salvany a *El liberalismo es pecado* envestí als unionistes amb uns versos punyents, que agraviaren a Quadrado fins al punt de rompre momentàniament l'amistat⁵¹. Els atacs cap a la seva pretesa condescendència amb els jueus aplegada a *Forenses y ciudadanos*, on explica l'assalt del *Call* i la implicació d'algunes famílies nobles, no impedí que en la dècada dels vuitanta reprengué dita qüestió. Aqueixa vegada amb la publicació al butlletí de la Reial Acadèmia de la Història d'un bándol inèdit, emès pel governador del regne de Mallorca el 1391 sobre el procediment de restitució als jueus conversos dels seus béns en el *Call* de Ciutat. En l'anàlisi constata el temor d'aquest grup social per la violència viscuda poc abans en l'assalt del seu barri i com, a pesar de tot, la majoria mostrà la voluntat de restar-hi, conservant les propietats i records dels seus ancestres. Una actitud que, en paraules d'En Quadrado, era mereixedora d'elogi per la serenitat i l'amor patri d'aquella perseguida raça⁵². Així mateix, revela puntualment, però amb claredat, el seu judici favorable cap els cristians protectors dels jueus, inclòs el governador «a quien había costado heridas su noble esfuerzo para salvarlos»⁵³. Una comprensió que l'apartava de l'integrisme catòlic, contrari al judaisme. En aquest sentit, sembla situar-se altra vegada dins d'una línia propera a les tesis agustinianes. Certament, fins el canvi progressiu de tendència a partir del segle XIII, l'Església havia sostingut el respecte cap els jueus recolzant-se en la doctrina de Sant Agustí. El doctor d'Hipona afirmà que havien de ser admesos per la seva condició de custodis de l'Antic Testament, facilitant una convivència amb els cristians que, pel seu exemple de vida, els encaminàs a descobrir el contingut complet de la Revelació en Jesucrist⁵⁴. En aquest criteri s'inspirà la *Constitutio pro iudaeis* promulgada pel Papa Inocenci III el 1199. No es pot excloure, per tant, que –vist el discurs d'En Quadrado– s'erigís de qualque manera en continuador d'aquesta tradició catòlica. La mateixa que, en certa forma, nodrí el pensament de Ramon Llull, estudiat amb fruïció pel ciutadellenc⁵⁵.

⁵¹ MOLL, Francesc de Borja, *Un home de combat. Mossèn Alcover*, Ed. Moll, Palma, 1996, p. 23.

⁵² QUADRADO, José María, “La judería de la capital de Mallorca en 1391”, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 9, 1886, p. 312.

⁵³ *Ibid.*, p. 310

⁵⁴ Malgrat la crítica de Sant Agustí a la caparrudesa dels jueus per no acceptar l'Evangeli, ni els ensenyaments de l'Apòstol Pau sobre la interpretació de les antigues profecies anunciadores del Messies, advocà per la caritat a l'hora de convidar-los a la fe. «Caríssims, ja escoltin això els jueus amb gust o amb indignació, nosaltres, però, i fins on poguem, prediquem-ho amb amor cap a ells. De cap manera ens gloriarem superbament contra les branques esqueixades, sinó més aviat hem de pensar per gràcia de qui, amb quanta misericòrdia i en quina arrel, hem estat empeltats, perquè no per saber altes coses, sinó per acostar-nos als humils, els direm, sense insultar-los amb presumpció, sinó saltant de goig amb tremolor: *Veni, caminem a la llum del Senyor, perquè el seu nom és gran entre els pobles*. Si sentissin i escoltassin, estaran entre aquells a qui se'ls va dir: *Apropau-vos a Ell i sereu il·luminats. I els vostres rostres no es regiraran*. Si senten i no obeeixen, si veuen i tenen enveja, estan entre aquells de qui s'ha dit: *El pecador veurà i s'irritarà, cruixeran amb les seves dents i es consumirà d'odi*. Jo, en canvi, diu l'Església a Crist, *com olivera frutific a la casa del Senyor, he esperat a la misericòrdia de Déu eternament i pels segles dels segles*». SANT AGUSTÍ, *Tractat contra els jueus*, X, 15.

⁵⁵ Cal recordar la participació d'En Quadrado a l'homenatge al Beat Ramon Llull en el sisè centenari de la fundació del Col·legi Miramar el 1877 o el treball inèdit enregistrat per Gaspar Sabater sobre la *Historia del Bienaventurado Raimundo Lulio, de su culto, obras y doctrina*.

Podem concloure, per tant, que aquesta actitud libèrrima d'En Quadrado, conscient del valor de la llibertat des d'una òptica íntegrament cristiana, és la que en tot cas dibuixa la seva imatge liberal. No es tracta de l'assumpció d'una premissa ideològica, sinó de l'aprofitament d'alguns dels seus continguts arrelats en la pròpia tradició catòlica. La que concep la llibertat com a facultat humana per exercir el bé en cada circumstància segons el voler de Déu. Aquest fonament religiós, unit a l'intens coneixement de la història, articulà el seu possibilisme, inclinat a la conciliació i al pacte; tan característic de l'antiga Corona d'Aragó.